

Mundialització i diversitat lingüística

Isidor Marí

Director dels Estudis d'Humanitats i Filologia de la Universitat Oberta de Catalunya
i membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de la xarxa CRUSCAT

Durant els darrers anys, s'ha començat a reconèixer que la mundialització comporta una profunda reorganització del funcionament lingüístic de la societat, a tots els àmbits —individual, professional, corporatiu, de les comunitats locals i de cada comunitat cultural—, i que el futur de moltes llengües és incert. Però, com veurem, aquesta constatació no va acompanyada d'una mobilització de recursos prou àmplia i sistemàtica per a poder reorientar adequadament les evolucions adverses a la diversitat lingüística.

Amb aquest text, per tant, voldria posar en evidència que la dimensió lingüística de la mundialització és un aspecte perillosament negligit, i que en canvi mereix tota la nostra atenció i una actuació proporcional a la magnitud dels reptes que presenta, si no volem que la construcció d'un ordre mundial compartit acabi destruint l'equitat que ha de presidir les relacions entre les persones i les comunitats lingüístiques del món.

I. La irrupció general de la diversitat cultural i lingüística

Com és sabut, el fenomen que anomenem genèricament *mundialització* es caracteritza per la confluència de tres grans processos, que avancen conjuntament:

— L'expansió de les tecnologies de la informació i la comunicació, que donen lloc al que s'anomena *ciberspai*, com a nou àmbit universal de comunicació instantània (en temps real, com se sol dir). Aquesta seria la dimensió tecnològica de la mundialització.

— La ràpida evolució cap a un mercat d'abast mundial, en què els intercanvis

internacionals representen cada vegada una proporció més gran respecte a les transaccions locals. Es tracta de la dimensió econòmica de la mundialització.

— La creixent hegemonia del liberalisme com a sistema dominant en l'àmbit polític i en el pensament. Aquesta es pot considerar la dimensió ideològica de la mundialització.

La mundialització fa que els contactes entre cultures siguin més intensos i generalitzats que mai abans. D'una banda, a causa del gran increment de la mobilitat humana —migracions de gran abast, viatges professionals o d'estudis, formes diverses de turisme, etc.— i dels contactes interpersonals directes que se'n deriven. D'altra banda, per la difusió mundial de les comunicacions audiovisuals i telemàtiques, que produeixen una ràpida deslocalització de la nostra vida quotidiana: destinem una part cada vegada més gran del nostre temps a aquests contactes «a distància», en detriment de les relacions directes (no mediatitzades tecnològicament) amb el nostre entorn immediat. I encara també per efecte de la presència massiva en els mercats locals de productes i serveis d'origen cultural divers, que són una mostra clara de la força econòmica de les grans corporacions transnacionals multimèdia, que arriben a unes quotes de mercat tan elevades que alguns economistes qualifiquen el període actual com a «capitalisme cultural».

Els efectes lingüístics de totes aquestes dinàmiques són ben visibles. Pràcticament tothom entra en contacte directe, cada vegada més sovint, amb un nombre creixent de llengües diferents. En l'àmbit professional, les comunicacions multilingües reclamen cada vegada més coneixements de més idiomes. La majoria de les comunitats locals que fa cinquanta anys podien considerar-se bàsicament monolingües han deixat de ser-ho actualment, i moltes llengües locals es veuen desplaçades en moltes funcions socialment rellevants —i sovint de manera tan injustificada com injusta— per llengües dominants de més àmplia difusió. Conseqüentment, la transmissió intergeneracional de moltes llengües locals es veu interrompuda i la reproducció cultural de les respectives comunitats (la incorporació dels nouvinguts a la llengua local) no queda assegurada. Com ha dit la mateixa UNESCO, la majoria de les llengües del món pot desaparèixer al llarg del segle XXI, quan paradoxalment la humanitat té més mitjans que mai per a difondre-les.

II. Cap a un sol sistema global-local: el cas dels doblatges de cinema al català

Un altre dels trets que caracteritzen la mundialització és el fet que tot tendeix a formar part d'un únic sistema, global i local alhora. Els canvis mundials i els canvis locals estan indistriablement units, i això, com veurem tot seguit, també en els aspectes lingüístics de la mundialització: no podem modificar la situació lingüística local sense tenir en compte els efectes que hi tenen les dinàmiques mundials. De manera semblant, no és possible intervenir exclusivament sobre els aspectes lingüístics —locals o globals— sense tenir en compte que estan indistriablement lligats a les grans dinàmiques econòmiques, tecnològiques o polítiques mundials, i als principals agents que hi intervenen.

El conflicte entorn dels doblatges de pel·lícules al català —que encara no s'ha pogut resoldre— constitueix un bon exemple d'aquestes afirmacions. Com és sabut, des del seu mateix restabliment, el 1980, la Generalitat de Catalunya va intentar per tots els mitjans que els distribuïdors i exhibidors de cinema acceptessin les subvencions que els oferia per tal d'ampliar l'oferta de pel·lícules doblades al català fins a una proporció equivalent a l'oferta en castellà. Els resultats van ser insignificants, encara que es tractava d'una operació sense costos per a les companyies.

Davant d'aquesta situació, quan el Parlament de Catalunya va promulgar la Llei de política lingüística (1998), va preveure mesures legals més enèrgiques que permetessin al Govern assegurar que el públic de Catalunya tingués accés al cinema en llengua catalana —i especialment els infants, que solen tenir arreu del món cinema doblat en la llengua pròpia. L'article 28.3 d'aquesta llei establia, doncs: «Per tal de garantir una presència significativa de la llengua catalana en l'oferta cinematogràfica, el Govern de la Generalitat pot establir per reglament quotes lingüístiques de pantalla i de distribució per als productes cinematogràfics que es distribueixin i s'exhibeixin doblats o subtitulats en una llengua diferent de l'original. Les quotes establertes per a les produccions cinematogràfiques doblades o subtitulades en català no poden excedir el cinquanta per cent de l'oferta de distribuïdors i exhibidors en còmput anual i s'han de fonamentar en criteris objectius. La regulació corresponent s'ha de fer en el marc de la Llei de l'Estat 17/1994, del 8 de juny, de protecció i foment de la cinematografia, i segons el règim que aquesta estableix.»

Val la pena subratllar que la mesura tenia un objectiu moderat —un màxim del cinquanta per cent de l'oferta— i que s'ajustava als procediments de regulació habituals en la legislació espanyola, coincidents amb els generals a la Unió Europea.

Tot i això, la reacció de les empreses va ser radicalment adversa, i van amenaçar de no estrenar cap pel·lícula en cap llengua a Catalunya si la Generalitat aplicava el Decret 237/1998, que desplegava l'article esmentat de la Llei de política lingüística.¹ Anotem, a més, que alguns mitjans de comunicació van donar suport a aquesta resistència contra el doblatge en català, en nom de la «llibertat d'empresa», sense voler-se fixar gaire en l'anul·lació que suposava de la llibertat d'opció de les persones, que normalment hauria de prevaler.

No va merèixer tampoc cap consideració en aquest conflicte el fet que la disposició de la Generalitat estigués emparada per l'article IV del GATT del 1994, com subratlla un dels millors especialistes mundials en la matèria, el jurista Ivan Bernier.² La Generalitat de Catalunya va deixar en suspens l'aplicació d'aquestes normes i la comunitat de llengua catalana, infants inclosos, van continuar sense disposar d'una oferta cinematogràfica normal en la seva llengua.

El cas va tenir un cert ressò internacional, evidenciat no sols pel comentari d'Ivan Bernier, sinó per la inclusió d'una interessant referència al tema dins de l'informe anual dels Estats Units sobre comerç internacional —*2000 National Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers*—, que a més explica a la pàgina 114 quina era (i quina és) la preocupació de les grans corporacions del cinema: «U. S. companies remain concerned about the precedent that would be set for linguistic minorities in other regions of Spain if the Catalan law goes into effect.»³ És a dir que les corporacions no volien respectar la diversitat lingüística real, ni tan sols sense costos.

La situació no ha variat significativament. Precisament aquests mateixos dies —octubre del 2006— hem pogut llegir als diaris que les negociacions del Servei Català de Doblatge amb les *majors* per tal que acceptessin incloure l'opció per la llengua catalana en els DVD que comercialitzen tan sols ha estat ben vista per Sony/Columbia.⁴

El bloqueig que s'ha produït en aquest cas —almenys fins ara— ens permet extreure quatre constatacions importants sobre la mundialització lingüística:

1. Podeu trobar una detallada exposició del procés a l'article d'Albert BRANCHADELL (2003), «Política lingüística i traducció a Catalunya. Una conversa amb Lluís Jou», *Quaderns: Revista de Traducció*, núm. 10.

2. Vegeu Ivan BERNIER, «La préservation de la diversité linguistique à l'heure de la mondialisation», *Les Cahiers de Droit* (Université Laval), vol. 42, núm 4 (2001), apartat 2.1.1, <<http://www.mcc.gouv.qc.ca/diversite-culturelle/pdf/diversite-linguistique.pdf>> (consulta: novembre 2006).

3. Traducció de l'autor: «Les companyies dels Estats Units resten preocupades pel precedent que es podria establir per a les minories lingüístiques d'altres regions d'Espanya si la llei catalana entra en vigor.»

4. Vegeu els diaris del 3 d'octubre de 2006.

1. Un problema local no es pot resoldre només amb regulacions locals. Hi ha d'haver un ordenament normatiu mundial que doni suport a les polítiques locals.

2. És sobretot en el context de les comunicacions i de les relacions del mercat, que cal garantir un tractament equitatiu de la diversitat lingüística.

3. Les corporacions transnacionals exerceixen un paper crucial com uns dels actors més importants de la mundialització i de la construcció del nou ordre lingüístic mundial. Només cal tenir en compte que abunden entre les cent institucions econòmicament més grans del món, més que no pas els estats.⁵

4. Si fins i tot una comunitat política com Catalunya, que disposa de competències legislatives i una àmplia capacitat d'autogovern, no pot assegurar l'ús normal de la llengua pròpia en les funcions socials més rellevants, què podem esperar que succeeixi amb la multitud de comunitats lingüístiques que no disposen pràcticament de cap facultat d'autodecisió?

Partint d'aquestes quatre constatacions, centrarem la nostra atenció en els que podríem considerar els quatre escenaris principals de gestió de la diversitat lingüística mundial:

1. Uns principis d'ordenació de la diversitat lingüística a escala mundial.
2. El respecte de la diversitat lingüística en el mercat i el paper de les corporacions transnacionals.
3. L'articulació entre les comunitats lingüístiques i els espais polítics.
4. La convivència multilingüe intercultural a escala local.

1. *Cap a un nou ordre lingüístic mundial*

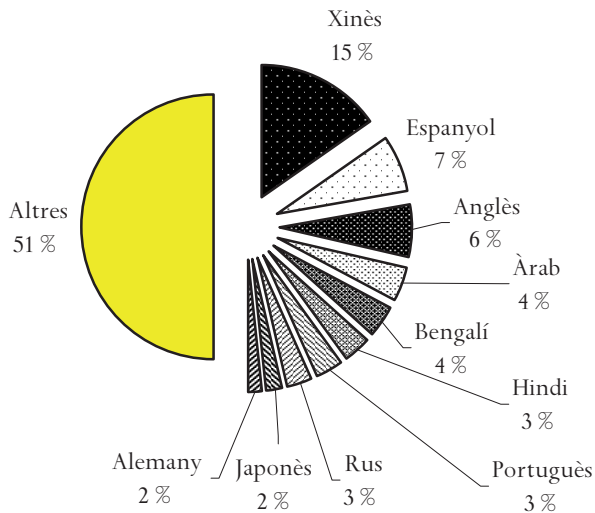
Quan s'aborda la qüestió de la diversitat lingüística mundial, em sembla indispensable partir d'un qüestionament de fons de la idea que en el món hi ha alguna llengua suposadament majoritària o universal —sigui aquesta l'anglès o qualsevol altra. Una ullada a les dades més fiables⁶ sobre la població de les llengües del món ens mostra que les deu llengües més parlades com a primera llengua considerades en conjunt no representen més que la meitat de la població mundial (fig. 1). Això ens indica ben clarament que tots —tothom sense excepció— som parlants d'una llengua

5. Antoine REVERCHON, «Responsabilité sociale. Les multinationales placées sous surveillance», a *Bilan du Monde 2006*, París, Le Monde, 2006.

6. <<http://www.ethnologue.com>> (consulta: novembre 2006).

en situació minoritària a escala mundial —siguin aquestes minories més o menys àmplies i expansives. Dit d'una altra manera: per a la majoria dels ciutadans del món no té cap sentit acceptar el joc del més fort, considerar que inexorablement una llengua més gran arribarà a substituir les altres. El plantejament equitatiu per a tothom és trobar una situació en què totes les llengües puguin perviure i s'asseguri la intercomprensió a tota la humanitat per mitjà del multilingüisme de les persones i l'expansió dels sistemes de traducció.

FIGURA 1
Les deu llengües primeres més parlades del món

Malauradament, les tendències no apunten en aquesta direcció. Com dèiem abans, encara que la UNESCO reconeix l'amenaça d'extinció que gravita sobre la major part de les llengües del món, no sembla promoure una acció mundial prou àmplia per a evitar-ho. El març del 2005, el director general de la UNESCO presentava al Consell Executiu una proposta per a un programa intersectorial per a les llengües,⁷ en el qual reconeixia clarament l'amenaça: «Els processos relacionats amb la mundialització també han augmentat el ritme en què els idiomes desapareixen, de

7. *Report by the director-general on an overall strategy for an intersectoral programme for languages at UNESCO*, <<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001387/138768e.pdf>> (consulta: novembre 2006).

tal manera que condueixen a una pèrdua incommensurable per a la diversitat lingüística i cultural.»

En canvi, no preveia assignar a la preservació de la diversitat lingüística «cap línia pressupostària addicional específica», sinó que tan sols «el programa i el pressupost per a 2008-2009 podrien preveure possiblement algun fons de funcionament per a un portal de llengües».

El portal de la UNESCO dedicat a les llengües i el multilingüisme existeix, en efecte,⁸ i s'ha posat en marxa una «Activitat far intersectorial: Llengües i multilingüisme» en el programa i pressupost de la UNESCO per al 2006-2007,⁹ posant en relació altres actuacions preexistents. El 21 de setembre de 2006 s'ha reunit per primera vegada un nou equip especial sobre les llengües i el multilingüisme¹⁰ que ha de proposar noves accions en aquest camp. No volem treure importància a cap d'aquestes iniciatives, però ens sembla prou evident que ara per ara no hi ha cap possibilitat que arribin a contrarestar la tendència abassegadora cap a l'extinció de les llengües. La resposta mundial és encara escandalosament insuficient.

Cal reconèixer, de totes maneres, que la consciència mundial de l'amenaça que pesa sobre la diversitat lingüística ha crescut molt des dels anys noranta, almenys entre els lingüistes d'arreu del món. En són fites el Congrés Internacional de Lingüística del Quebec (1992); la Declaració de l'ONU sobre els drets de les persones que pertanyen a minories nacionals o ètniques, religioses i lingüístiques, del mateix any; la iniciativa Endangered Languages Project, promoguda el 1993 per l'Assemblea General de la UNESCO; o la creació el 1995 de The International Clearing House for Endangered Languages (Universitat de Tòquio), de l'Endangered Language Fund (EUA) i de la Foundation for Endangered Languages (Regne Unit).

Va ser en aquest context que tingué lloc a Barcelona, el 1996, ara fa deu anys, la Conferència Mundial de Drets Lingüístics, promoguda pel PEN Club Internacional i pel CIEMEN, en la qual seixanta-cinc ONG, quaranta-quatre centres PEN i seixanta-un experts d'uns noranta països van elaborar i proclamar la Declaració Universal de

8. <http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=29260&URL_DO=DO_PRINTPAGE&URL_SECTION=201.html> (consulta: novembre 2006).

9. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001449/144964f.pdf>> (consulta: novembre 2006). Vegeu la pàgina 173 i s. d'aquest document.

10. <http://portal.unesco.org/culture/fr/ev.php-URL_ID=32021&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html> (consulta: novembre 2006).

Drets Lingüístics,¹¹ un text que semblava que la UNESCO (que havia auspicat la Conferència d'on va sortir) podria adoptar com a punt de partida per a una declaració oficial. Encara que no hagi estat així, la Declaració de Barcelona del 1996 ha esdevingut un referent internacional, recordat, ara que se'n compleixen els deu anys a An-Gaillimh (Galway, en anglès) i Perusa en dos congressos sobre drets lingüístics, en els quals s'ha insistit que el món necessita que la UNESCO promogui una convenció internacional sobre la diversitat lingüística.¹²

La importància d'aprofundir en el respecte dels drets lingüístics ha estat subratllada darrerament tant des del punt de vista dels drets humans individuals com de les seves implicacions en el mercat mundial. En són bons exemples els estudis de Ferdinand de Varennes¹³ i Ivan Bernier.¹⁴ Cada vegada es fa més evident la necessitat de considerar que els drets lingüístics tenen una doble dimensió, individual i col·lectiva, inseparables una de l'altra, ja que, com diu la Declaració de Barcelona, «cada llengua és una realitat constituïda col·lectivament i és en el si d'una comunitat que esdevé disponible per a l'ús individual, com a instrument de cohesió, identificació, comunicació i expressivitat creadora» (art. 7.2).

Cal reconèixer que les institucions de les Nacions Unides —i en especial la UNESCO— han difós durant els darrers anys una sèrie d'informes, recomanacions o declaracions oficials que cada vegada presten més atenció a la diversitat cultural i lingüística. L'informe mundial sobre la cultura de l'any 2000 tractava de *Diversitat cultural, conflicte i pluralisme*. L'any 2001 era promulgada la Declaració Universal de la UNESCO sobre la Diversitat Cultural, en la qual llegim que les «mercaderies i els serveis culturals [...], com a vectors d'identitat, valors i significat, no s'han de tractar com a simples matèries o béns de consum» (art. 8). De manera semblant, la Convenció de la UNESCO per a la salvaguarda del patrimoni cultural intangible (2003) fa referència a les llengües com a part d'aquest patrimoni, que «es manifesta entre altres coses en [...] les tradicions i expressions orals, inclosa la llengua com a vehicle» (art. 2.2). I no podem oblidar la Recomanació referent a la promoció i l'ús del multilingüisme i l'accés universal al ciberespai (2003), també de la UNESCO, o l'Informe de les Nacions Uni-

11. En trobareu informació detallada i versions en diverses llengües a <<http://www.linguistic-declaration.org>> (consulta: novembre 2006).

12. <http://portal.unesco.org/shs/en/file_download.php/63e2644b71eb2830c5892dfd4eef63d5CALL+TO+UNESCO.ENGLISH+TEXT.pdf> (consulta: novembre 2006).

13. *Les droits des personnes appartenant à des minorités linguistiques*, <<http://www.unesco.org/most/ln2pol5.htm>> (consulta: novembre 2006).

14. *Les droits des personnes...*

des sobre desenvolupament humà per al 2004, centrat en la *Llibertat cultural en el món divers d'avui*.

La mateixa UNESCO ha destacat encertadament quines són les prioritats en la preservació de les llengües amenaçades: sensibilitzar la societat, desenvolupar les capacitats locals perquè puguin promoure les llengües pròpies i mobilitzar una àmplia cooperació internacional en aquest sentit. Un comitè d'experts especificava clarament en les seves *Recomanacions per als plans d'actuació* quin era el camí que la UNESCO ha de seguir: aconseguir la «coordinació entre els dissenyadors de polítiques, els experts i les ONG per a explorar la correlació entre la mundialització i l'extinció de les llengües i buscar *solucions sistemàtiques a escala global*» (el subratllat és meu).

Només cal, doncs, que s'empregui una acció internacional a gran escala per a donar forma i oficialitat als principis universals que han d'assegurar un ordre lingüístic mundial equitatiu.

2. *La diversitat cultural i lingüística en el mercat mundial*

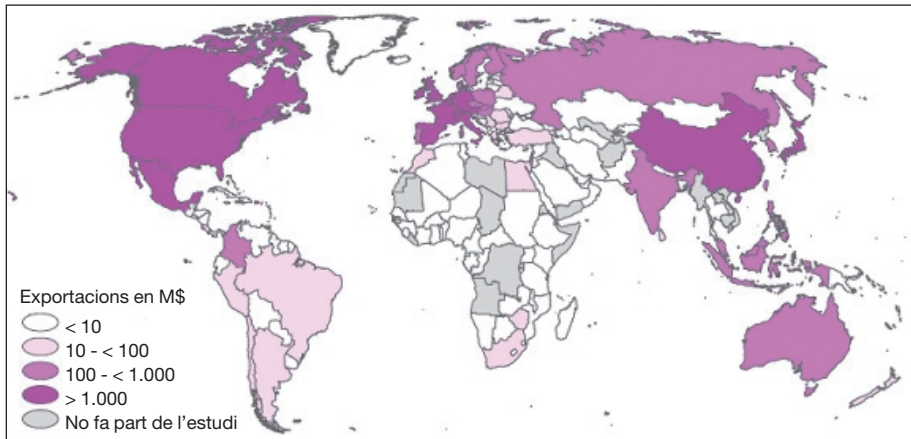
La importància del comerç cultural en el mercat mundial ha crescut de manera espectacular en els darrers temps. Segons un informe recent,¹⁵ els intercanvis de béns culturals s'han duplicat durant els darrers deu anys. En canvi, el mateix informe subratlla literalment que «els països en vies de desenvolupament representen menys de l'u per cent de les exportacions de mercaderies culturals». El desequilibri d'aquests intercanvis es posa clarament de manifest en el mapa de la figura 2 —extreta d'aquest mateix informe. I les conseqüències lingüístiques d'aquest desequilibri són fàcils d'imaginar.

En aquest context, l'aprovació l'any 2005 per la UNESCO de la Convenció sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals¹⁶ obre noves i esperançadores perspectives. Per primera vegada un text normatiu de les Nacions Unides estableix un contrapès a les tendències desreguladores que impulsa l'Organització Mundial del Comerç també en el mercat cultural.

15. *International flows of selected cultural goods and services, 1994-2003* (2005), Mont-real, UNESCO Institute for Statistics, <http://www.uis.unesco.org/template/pdf/cscl/IntlFlows_EN.pdf> (consulta: novembre 2006).

16. <http://www.linguapax.org/pdf/conveni_diversitat.pdf> (consulta: novembre 2006).

FIGURA 2
Exportacions dels principals béns culturals (2002)

Font: UIS basat en dades d'UN Comtrade, DESA/UNSD, 2004.

La nova convenció de la UNESCO, en efecte, reprèn el concepte de l'especificitat dels productes i serveis culturals que, com abans esmentàvem, havia establert la Declaració Universal sobre la Diversitat Cultural del 2001 i legitima explícitament les polítiques locals destinades a preservar la presència de les llengües territorials en el mercat cultural. Com diu literalment l'article 6 d'aquesta nova Convenció, «cada part pot adoptar mesures destinades a protegir i promoure la diversitat de les expressions culturals en el seu territori [...] incloses les provisions locals referents a la llengua usada per a tals activitats, mercaderies i serveis».

L'interès per a la cultura catalana d'aquesta Convenció, que previsiblement entrarà en vigor el 2007 quan hagi estat ratificada per trenta estats, està fora de tot dubte, i resulta sorprenent que no s'hi hagi prestat una atenció més gran en el debat públic, si tenim en compte que fins i tot s'hi fa referència (article 30) a la seva aprovació per part de les autoritats subestamentals competents en la política cultural en els països amb règims constitucionals federals o no unitaris —com seria el cas de Catalunya en el marc espanyol. D'aquí el protagonisme que ha volgut tenir el Quebec en la tramitació d'aquesta Convenció i les facultats que ha aconseguit de part del Govern federal del Canadà per a les relacions amb la UNESCO, que garanteixen al Quebec una representació oficial permanent davant aquesta organització.¹⁷

17. <<http://www.pm.gc.ca/fra/media.asp?category=5&id=1153>> (consulta: novembre 2006).

Els efectes negatius de la mundialització sobre la diversitat cultural —especialment per a les comunitats indígenes— han estat reconeguts en informes oficials del sistema de les Nacions Unides. N'és un bon exponent l'informe de la Comissió Mundial sobre la Dimensió Social de la Mundialització *A fair globalization: creating opportunities for all* (OIT, 2004),¹⁸ en el qual llegim afirmacions tan contundents com les següents:

A particularly vulnerable group is indigenous peoples. Where their integration into the global economy has occurred without their free and prior informed consent and without adequate protection of their rights, livelihoods, and culture, they have suffered severely. (Par. 211, p. 46.)¹⁹

Many social and economic policies are most efficiently implemented at the local level. In line with the general principle of subsidiarity, we believe that governance should take place at the lowest level at which it is effective. This calls for the creation of strong, democratic and accountable local institutions. (Par. 302, p. 62.)²⁰

An important issue at both the local and national level is the need to recognize and defend the rights of indigenous and tribal peoples to their territories and resources, their cultures and identity, their traditional knowledge and their right to self-determination. (Par. 311, p. 70.)²¹

No obstant això, el mateix informe reconeix que encara queda molt a fer per tal de «salvar l'abisme que separa els principis de les pràctiques», i apunta cap als principals responsables d'aquesta situació:

Actors in globalization —States, civil society, business, trade unions, international organizations and individuals— must be inspired by these values to accept their own responsibilities, and be publicly accountable for respecting them in all

18. <<http://www.ilo.org/public/english/wcsdg/docs/report.pdf>> (consulta: novembre 2006).

19. Traducció de l'autor: «Un grup particularment vulnerable és el dels pobles indígenes. Allà on la seva integració en l'economia global s'ha produït sense el seu consentiment lliure i prèviament informat i sense la protecció adequada dels seus drets, sistemes de vida i cultura, han sofert seriosament.»

20. Traducció de l'autor: «Moltes polítiques socials i econòmiques es posen en pràctica més eficientment en el nivell local. D'acord amb el principi general de subsidiarietat, creiem que la governança ha de situar-se en el nivell més baix en què és eficaç. Això reclama la creació d'institucions locals fortes, democràtiques i responsables.»

21. Traducció de l'autor: «Una qüestió important en els àmbits local i nacional és la necessitat de reconèixer i de defensar els drets dels pobles indígenes i tribals als seus territoris i recursos, a les seves cultures i identitat, al seu coneixement tradicional i al seu dret a l'autodeterminació.»

their transactions. The rich and the powerful—whether States or corporations—have special responsibilities, as their actions have the widest impact on global welfare. (Par. 46, p. 8-9.)²²

En aquest sentit, voldria atreure l'atenció cap a un moviment que tant a casa nostra²³ com a escala mundial²⁴ està agafant una força considerable: els compromisos de responsabilitat social corporativa de les empreses, en els quals comença a apuntar alguna referència al respecte de la diversitat cultural.

Una de les primeres iniciatives en aquest camp, la Global Reporting Initiative (GRI),²⁵ inclou, per exemple, entre els seus indicadors de respecte dels drets humans en les activitats de les corporacions transnacionals, una referència explícita a la Declaració de l'ONU sobre els drets de les persones que pertanyen a minories nacionals o ètniques, religioses i lingüístiques, i fa una definició molt àmplia dels pobles indígenes, en la qual podrien incloure's gairebé totes les comunitats lingüístiques i culturals minoritzades:

Indigenous people are those whose social, cultural, political and economic conditions distinguish them from other sections of the dominant national community, or who are regarded as indigenous on account of their descent from the populations which inhabited the country, or a geographical region to which the country belongs, at the time of conquest or colonization or the establishment of present State boundaries and who, irrespective of their legal status, retain some or all of their own social, economic, cultural and political institutions.²⁶

22. Traducció de l'autor: «Els agents de la mundialització —estats, societat civil, empreses, sindicats, organitzacions internacionals i individus— s'han d'inspirar en aquests valors i acceptar les seves pròpies responsabilitats, i fer-se públicament responsables de respectar-los en totes les seves transaccions. Els rics i poderosos —siguin estats o corporacions— tenen responsabilitats especials, perquè les seves accions tenen l'impacte més ampli en el benestar global.»

23. Vegeu <www.responsabilitatglobal.com> i <<http://www.csreurope.org>> (consulta: novembre 2006).

24. Vegeu <<http://www.globalpolicy.org/reform/indxbiz.htm>> (consulta: novembre 2006).

25. <<http://www.globalreporting.org/Home>> (consulta: novembre 2006).

26. Traducció de l'autor: «Els pobles indígenes són aquells que tenen condicions socials, culturals, polítiques i econòmiques que els distingeixen d'altres sectors de la comunitat nacional dominant, o que són considerats indígenes a causa de la seva procedència de les poblacions que van habitar el país, o una regió geogràfica a la qual el país pertany, a l'hora de la conquesta o colonització o de l'establiment dels límits de l'Estat actual i que, independentment del seu estatus jurídic, conserven algunes de les seves pròpies institucions socials, econòmiques, culturals i polítiques, o totes.» *Draft G3 Technical Protocols*, <<http://www.grig3.org/pdf/HR.pdf>> (consulta: novembre 2006).

Les iniciatives de responsabilitat social corporativa tenen cada vegada més predicament en l'àmbit empresarial. La mateixa Organització Internacional d'Estandardització (ISO) promou per al 2008 unes normes de responsabilitat social (*Guidelines for Social Responsibility*) ISO 26000²⁷ que poden arribar a tenir tanta difusió com els estàndards 14000 de responsabilitat mediambiental o els 9000 de qualitat empresarial. El Global Compact,²⁸ promogut pel mateix secretari general de l'ONU des del 1999, se centra en quatre àmbits: drets humans, treball, medi ambient i anticorrupció. I adopta, entre altres, com a indicadors en el camp dels drets humans, els del GRI que acabem d'esmentar. És cert que de moment no s'hi fa gaire referència expressa als drets lingüístics, però val la pena prestar atenció a aquests importants corrents del món empresarial si volem que les corporacions transnacionals arribin a respectar la diversitat lingüística.

3. *L'articulació entre comunitats lingüístiques i espais polítics*

Tal com subratllava l'Informe de les Nacions Unides sobre desenvolupament humà per al 2004, *Llibertat cultural en el món divers d'avui*,²⁹ el nostre món necessita més que mai un nou concepte de pluralisme cultural i lingüístic. Si tenim en compte que gairebé tots els estats del món són multilingües —ho reconeguim o no— i que proliferen els espais polítics supraestats en què coexisteixen diferents llengües oficials, com és el cas de la mateixa Unió Europea, la construcció de democràcies multiculturals (que constitueix el tema del capítol 3 de l'Informe) és una de les tasques més importants per a l'estabilitat i la justícia internacionals. És important, en aquest sentit, la insistència de l'Informe en la necessitat de promoure que els estats adoptin el federalisme multilingüe i nous conceptes de ciutadania que facilitin opcions lingüístiques, culturals i nacionals diferents per part dels ciutadans.

En el cas espanyol, per exemple, tal com ha posat en evidència Ricard Zapata-Barrero,³⁰ hi ha una espècie de «Dogma de la Santíssima Trinitat»³¹ entorn del concepte de *ciutadania*, segons el qual tot (bon) ciutadà espanyol s'ha de sentir membre de la nació espanyola, de la cultura espanyola i de la llengua espanyola. Un concepte de *ciutadania* així

27. <<http://www.iso.org/sr>> (consulta: novembre 2006).

28. <<http://www.unglobalcompact.org>> (consulta: novembre 2006).

29. *Cultural liberty in today's diverse world*, <<http://hdr.undp.org/reports/global/2004>> (consulta: novembre 2006).

30. *Multiculturalidad e inmigración* (2004), Madrid, Síntesis.

31. Jo més aviat en diria «Falsíssima Trinitat».

de coactiu seria inimaginable a la Unió Europea, on tots podem ser (bons) ciutadans europeus sense compartir una sola nacionalitat, ni una sola cultura, ni molt menys una llengua suposadament «comuna», o a un estat federal com ara Suïssa o Bèlgica. Fins i tot la Llei britànica de ciutadania (British Nationality Act, del 1981)³² considera igualment vàlid el coneixement de l'anglès, el gal·lès o el gaèlic escocès per a obtenir la ciutadania.

La necessitat de respectar diferents identificacions nacionals, culturals i lingüístiques dels ciutadans va ser subratllada també fa poc per la mateixa Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa, precisament mentre a Espanya es desfermava una furibunda campanya anticatalana perquè el projecte de nou Estatut d'autonomia feia referència a la nació catalana... en el preàmbul!

La Recomanació 1735 de l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa sobre el concepte de *nació*, aprovada el 26 de gener de 2006,³³ conté paràgrafs tan rotunds com el núm. 12, que val la pena reproduir literalment:

12. The Assembly believes it necessary to strengthen recognition of every European citizen's links with his identity, culture, traditions and history, to allow any individual to define himself as a member of a cultural «nation» irrespective of his country of citizenship or the civic nation to which he belongs as a citizen, and, more specifically, to satisfy the growing aspirations of minorities which have a heightened sense of belonging to a certain cultural nation. What is important, from both a political and a legal standpoint, is to encourage a more tolerant approach to the issue of relations between the state and national minorities, culminating in genuine acceptance of the right of all individuals to belong to the nation which they feel they belong to, whether in terms of citizenship or in terms of language, culture and traditions.³⁴

32. <<http://www.uniset.ca/naty/BNA1981revd.htm>> (consulta: novembre 2006).

33. <<http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta06/EREC1735.htm>> (consulta: novembre 2006).

34. Traducció de l'autor: «L'Assemblea creu necessari de reforçar el reconeixement dels vincles de cada ciutadà europeu amb la seva identitat, cultura, tradició i història, de permetre a qualsevol individu de definir-se com a membre d'una «nació» cultural independentment del seu país de ciutadania o de la nació cívica a què pertany com a ciutadà, i, més específicament, de satisfer les aspiracions creixents de les minories que tenen un sentit elevat de pertinença a una certa nació cultural. El que és important, tant des d'un punt de vista polític com legal, és encoratjar una aproximació més tolerant a la qüestió de les relacions entre l'estat i les minories nacionals, que culmini en l'acceptació genuïna del dret de tots els individus de pertànyer a la nació que creuen que pertanyen, sigui en termes de ciutadania o en termes de llengua, cultura i tradicions.»

El camí que cal recórrer, tant en el nostre ordenament jurídic com en la concepció espanyola del pluralisme, és immens. En aquest punt almenys, la democràcia espanyola és de molt baixa intensitat, i això constitueix —es vulgui entendre o no— un obstacle enorme per a la convivència, malgrat l'etiqueta buida d'una «Espanya plural». No oblidem que el nivell d'una democràcia es valora en gran part per la manera com tracta les minories.

En un sentit específicament lingüístic, val la pena recordar aquí l'afirmació que feia la Declaració Universal de Drets Lingüístics de Barcelona sobre la igualtat de drets de totes les llengües i comunitats lingüístiques, denunciant que sovint s'usa la qualificació com a llengües «minoritàries o regionals» per a restringir-los. L'article 5, concretament, diu que «els drets de totes les comunitats lingüístiques són iguals i independents de la consideració jurídica o política de llengües oficials, regionals o minoritàries. L'ús de designacions com llengua regional o minoritària no és adoptat en aquest text perquè, si bé en algun cas el reconeixement com a llengües minoritàries o regionals pot facilitar l'exercici de certs drets, és freqüent l'ús d'aquests i altres determinatius per restringir els drets d'una comunitat lingüística».

No té cap sentit, doncs, des d'un punt de vista democràtic, que la majoria pugui decidir quin és el destí d'una minoria lingüística. I molt menys encara —tot i que en coneixem exemples ben propers— que la majoria lingüística d'un estat pretengui passar per minoria en una zona determinada del país. És necessari recordar que el mateix Comitè de Drets Humans de les Nacions Unides, davant d'una reclamació dels anglòfons del Quebec, va puntualitzar en la 47a sessió —Comunicació núm. 359/1989, par. 11,2— que la protecció jurídica de l'article 27 del Conveni Internacional de Drets Civils i Polítics «refers to minorities in States [...] and not minorities within any province. A group may constitute a majority in a province but still be a minority in a State and thus be entitled to the benefits of article 27. English speaking citizens of Canada cannot be considered a linguistic minority».³⁵

El sociolingüista català Albert Bastardas ha formulat de manera molt clara i concisa els principis bàsics que podrien garantir arreu del món un pluralisme lingüístic

35. <[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/72407b45fd97a926c1256e7c004628fa?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/72407b45fd97a926c1256e7c004628fa?Opendocument)> (consulta: novembre 2006). Traducció de l'autor: «es refereix a les minories en els estats [...] i no a les minories a l'interior d'alguna província. Un grup pot constituir una majoria en una província i ser encara una minoria en un estat i, per tant, ser titular dels beneficis de l'article 27. Els ciutadans de llengua anglesa del Canadà no poden ser considerats una minoria lingüística».

ecològicament equitatiu per a les llengües menors.³⁶ Bastardas incorpora els principis bàsics habituals del dret lingüístic —el *principi territorial*, que implica el reconeixement complet i l'oficialitat d'una llengua en l'àrea on és parlada històricament per la comunitat, i el *principi personal*, segons el qual cadascú individualment té dret a determinades prestacions lingüístiques, com succeeix sovint en els serveis públics comuns en les àrees on diversos idiomes es parlen històricament. Hi afegeix, però, dos principis més innovadors, que mereixen tota l'atenció en el futur ordenament del plurilingüisme:

— el *principi de subsidiarietat*: les funcions socials que es poden cobrir amb una llengua local (als efectes de comunicació interna) no han de ser exercides per una llengua (estrangera) de difusió més àmplia.

— el *principi de suficiència funcional*: cada llengua local ha de conservar un conjunt bàsic de funcions socials importants en les quals el seu ús resulti necessari per a la comunitat sencera, que facilitin el desenvolupament i la innovació de la llengua i que en justifiquin l'adquisició per tots els ciutadans.

Els principis de respecte de la diversitat lingüística en els marcs polítics multilingües, que aquí tan sols hem esbossat, són prou clars. Cal, però, que els organismes internacionals es preocupin de fer que s'implantïn en el dret positiu i que es reflecteixin en les pràctiques locals, a les quals dedicarem ara la nostra atenció.

4. *La convivència multilingüe intercultural a escala local*

Ja hem dit que les relacions directes entre persones de llengües diverses que conviuen en les mateixes comunitats locals són una manifestació més de la multiculturalitat que emergeix amb el procés de mundialització. L'equitat d'aquestes relacions multilingües interculturals depèn en gran part, com és lògic, del marc polític i jurídic en què es troben i de la manera en què els diferents estats nació, grups civils i institucions nacionals i internacionals entenen i organitzen la diversitat cultural.

Al mateix temps, però, és molt important que les polítiques de diversitat cultural vagin estretament lligades amb polítiques de correcció de les desigualtats socioe-

36. Albert BASTARDAS, «Política lingüística mundial a l'era de la globalització: Diversitat i intercomunicació des de la perspectiva de la «complexitat»», a *Congrés Mundial sobre Politiques Lingüístiques, Linguapax*, Barcelona (16-20 d'abril de 2002), <<http://www.linguapax.org/congres/plenaries/bastardas.html>> (consulta: novembre 2006).

conòmiques i amb polítiques igualitàries de ciutadania. I tot això, si es vol que quedi reflectit en les pràctiques quotidianes de relació social, ha d'anar acompanyat de la formació d'un ampli consens entre la societat sobre un marc compartit de principis de convivència intercultural i multilingüe, que cada comunitat ha de construir en el seu context específic, partint dels principis més acceptats universalment.

Aquesta és una tasca important que encara està en bona part per fer en el cas de la comunitat lingüística catalana, davant dels canvis demogràfics recents. Cal que siguem conscients de la nostra específica composició de diversitat i que consensem un model adequat de convivència intercultural.

Des d'un punt de vista merament quantitatiu, per exemple, cal tenir en compte que la població actual de l'àrea de llengua catalana de l'Estat espanyol (Catalunya, País Valencià i Illes Balears) s'acosta als 13 milions i representa per tant un 29% de la població total d'Espanya, mentre que la població d'origen estranger que resideix en aquesta àrea —1,7 milions, aproximadament— representa més del 41% dels estrangers de tot l'Estat.

Aquest fet per si sol ja és una base prou sòlida a l'hora de plantejar els dos arguments principals que justifiquen la legitimitat d'una política intercultural pròpia i diferenciada en el marc espanyol: la necessitat d'una distribució proporcional equitativa dels recursos financers destinats a les polítiques d'acolliment i l'existència d'una llengua oficial pròpia i una personalitat cultural i política diferenciada institucionalment reconeguda pels estatuts d'autonomia.

En efecte, cal fer present amb tota claredat que en la nostra societat hi coincideixen dos tipus de diversitat, ja que la diversitat migratòria se sobreposa a una comunitat diferenciada lingüísticament, culturalment i nacionalment, sense oblidar que aquest caràcter diferenciat no està encara satisfactòriament reconegut en el marc estatal —a diferència d'altres estats compostos com el Canadà o Suïssa.

D'altra banda, l'heterogeneïtat cultural i lingüística de la nostra societat resulta de l'arribada de nous ciutadans d'orígens i característiques molt diversos: migracions intraestatals, comunitàries —de residents no actius i professionals— i immigració extracomunitària. I la distribució de tots aquests tipus de població és localment molt diferent, de manera que les polítiques locals d'acolliment i convivència intercultural han de merèixer la màxima atenció.

En la formació del consens per a la convivència intercultural, doncs, cal tenir presents unes determinades implicacions, com ha apuntat Ricard Zapata-Barrero:³⁷

37. Vegeu *Immigració i govern en nacions minoritàries: Flandes, el Quebec i Catalunya en perspectiva* (2006), Barcelona, Fundació Trias Fargas.

- Els immigrants han de saber que s'incorporen a una societat distinta.
- El projecte nacional ha d'incorporar la perspectiva dels immigrants si vol ser compartible i transgeneracional.
- Un estat compost o plurinacional ha d'adoptar un concepte de ciutadania basat en la pertinença, i no en la identitat.
- Cal compartir una cultura pública comuna que inclogui la multiculturalitat.

Com he exposat en altres treballs,³⁸ hi ha principis que seria important incorporar al nostre model:

1. En primer lloc, ens convé adoptar com a referent el concepte de *interculturalitat*, perquè no són desitjables altres formes d'entendre la multiculturalitat, com una simple juxtaposició o una fusió indiscriminada (*mestissatge* o *melting pot*). No ens convé ni un mosaic de cultures aïllades, ni un mestissatge a mercè de l'assimilisme més fort. La interculturalitat implica un compromís de reconeixement recíproc i relació activa i participativa, a fi de construir conjuntament un marc de convivència sostenible.

2. La *sostenibilitat* és un altre dels trets adients per al nostre model: no es tracta de pensar solucions conjunturals, sinó de configurar un marc intercultural estable, en què la cultura receptora faci de matriu. Que garanteixi la continuïtat de cada cultura, acceptant que totes canviaran amb la relació intercultural, però assumint també la primacia de cada cultura —de la nostra, doncs— en el seu propi espai històric.

3. Això ens obliga, com ja hem dit, a adoptar un *concepte inclusiu de ciutadania i d'identitat col·lectiva*, a obrir-nos a un *nosaltres* en què tothom tingui cabuda. Ha de ser a partir de la identificació primària amb els drets i deures cívics (amb un primer *nosaltres* omnicomprensiu, que inclogui tots els ciutadans) que els nouvinguts passin a identificar-se amb el marc de convivència intercultural (amb un pluralisme equitatiu) i s'identifiquin gradualment amb la llengua i la cultura de la societat receptora, encara que sigui de manera instrumental. Pas a pas, la identificació avança així des d'un sentit de pertinença múltiple a una nova identitat lliurement assumida.

4. En un ordre més pràctic, caldrà prosseguir *l'acomodació dels espais públics a la diversitat* (llengües, religions, costums), com ja es fa gradualment en l'àmbit educatiu amb les formes de menjar o les obligacions religioses. Amb criteris de proporcionalitat: un reconeixement ponderat a les característiques, dimensions i historicitat de cada grup cultural.

5. Es tracta, sobretot, d'*integrar dos processos de reconeixement*, que en cap cas no s'han de veure com a divergents o contraposats. Redefinir el nostre projecte d'autogovern

38. Sobretot a *Una política intercultural per a les Balears? Informe per al debat* (2002), Palma, Espai de Formació Cultural.

de manera oberta a la interculturalitat. Entendre que el reconeixement de la diversitat cultural i el de la nostra sobirania són processos que es poden potenciar recíprocament: com ha subratllat Will Kymlicka,³⁹ un ampli autogovern permet polítiques d'acolliment més eficaces i evita els brots de xenofòbia (que sovint neixen de la sensació d'amenaça per a la continuïtat cultural de la societat receptora).

Naturalment, com ja apuntàvem abans, és imprescindible aconseguir unes condicions polítiques i financeres equitatives i suficients per a desplegar una política intercultural pròpia: una capacitat financera —autonòmica o local— proporcional a la taxa d'immigració, unes facultats d'autogovern que reconeguin competències compartides en immigració i ciutadania i capacitats legislatives plenes en les polítiques de reproducció cultural —educació i comunicació, per exemple.

L'acord del 1991 entre el Quebec i el Canadà⁴⁰ constitueix un excel·lent exemple d'aquest tipus de concertació, ja que reconeix que la integració lingüística de la immigració és la condició de la continuïtat de la llengua i la cultura franceses al Quebec i, per tant, estableix competències compartides en la política d'immigració, amb àmplies facultats per al Quebec en l'establiment de les quotes, la selecció segons l'origen cultural i les polítiques d'acolliment.

El mateix concepte de *integració lingüística* que s'ha desenvolupat al Quebec⁴¹ resulta il·lustratiu per al nostre context de doble oficialitat. La integració lingüística en un marc sociolingüístic com el nostre s'ha d'entendre que s'aconsegueix quan cadascú ha adquirit *la capacitat d'usar indistintament en les comunicacions de caràcter públic l'una o l'altra de les llengües oficials*. Sabem prou bé, a més, que en una situació de concurrència entre les dues llengües oficials, l'opció preferent per la llengua pròpia —el català— és un bon indicador per a garantir la incorporació a la societat receptora, mentre que l'aprenentatge exclusiu del castellà no sol portar a la doble competència lingüística.

Si partim de la base que tant la societat receptora com els nous ciutadans comparteixen el mateix interès per disposar de mitjans suficients per a dissenyar una bona política intercultural i superar les desigualtats socioeconòmiques i polítiques, haurèm d'admetre que aquest podria ser el punt de partida d'un projecte compartible per tothom, i la base d'un compromís recíproc de convivència intercultural en què la

39. Vegeu «Minority nationalism and immigrant integration», a W. KYMLICKA (2001), *Politics in the vernacular: Nationalism, multiculturalism and citizenship*, Oxford University Press.

40. <http://www.mrci.gouv.qc.ca/publications/pdf/accord_canada_quebec_immigration_francais.pdf> (consulta: novembre 2006).

41. Vegeu, per exemple, Nicole LAPIERRE VINCENT (2004), *L'intégration linguistique au Québec: Recension des écrits*, Quebec, Conseil Supérieur de la Langue Française.

gestió de la diversitat lingüística trobés el context adequat. Recordem que tots els països en què la gestió de la diversitat cultural ha resultat raonablement satisfactòria —el Canadà, Austràlia, Suècia...— han basat la convivència en un acord o compromís explícit d'aquest tipus. En el nostre cas podríem formular-lo de la manera següent:

a) La societat receptora es comprometria a aprofundir en el reconeixement i l'adequació a la diversitat:

— oferint unes condicions polítiques (accés a la ciutadania i exercici del dret de vot) i socioeconòmiques equitatives i igualitàries als nouvinguts,

— refermant el [re]coneixement del castellà i dels idiomes més rellevants dels nous ciutadans,

— impulsant l'adequació raonable dels espais i serveis públics a la diversitat cultural i lingüística,

— promovent tota mena de programes de relació intercultural a fi d'evitar la segregació dels col·lectius de nova incorporació.

b) I els nouvinguts, al seu torn, assumirien una contrapartida amb el seu compromís amb el país d'acollida i amb el futur de la llengua i la cultura pròpies:

— el [re]coneixement de les institucions democràtiques i de la personalitat pròpia de la societat receptora (lingüística, cultural, nacional),

— l'aproximació gradual al coneixement de la cultura autòctona,

— l'aprenentatge raonable de la llengua catalana perquè pugui esdevenir una llengua comuna d'ús públic.

Com ha subratllat en diverses ocasions Manuel Castells, en una societat com l'actual, en què l'origen dels ciutadans és divers, la cohesió social es basa en la construcció d'una identitat de projecte nova i compartida, i aquesta és una empresa que reclama la participació activa de tota la societat. Així esdevindrem capaços d'aconseguir competències i recursos per a fer una política pròpia d'immigració, acolliment i interculturalitat; d'oferir un bon acolliment lingüístic des de l'inici als nous ciutadans; d'implicar el conjunt de la comunitat educativa i el seu entorn en un projecte comú d'educació intercultural; de donar un paper primordial als entorns laborals en l'adopció de la llengua pròpia amb els plans de formació ocupacional, i d'estendre a tota la societat receptora la responsabilitat de la convivència intercultural —a partir d'experiències com les parelles de conversa, els plans educatius d'entorn, els programes de lleure intercultural, els espais interculturals dels mitjans de comunicació, etc.

Aquesta és la nostra part en la construcció local d'un multilingüisme mundial equitatiu i satisfactori. Un procés en què —no ho oblidem— està compromesa tota la humanitat.